

CONTRIBUȚII LA CERCETĂRILE ETNOSOCIOLOGICE PRIVIND AȘEZĂRILE ROMÂNEȘTI DE LA EST DE BUG (I)

Echipa formată de Anton Golopenția — spre sfârșitul anului 1941 — pentru identificarea și studierea sumară a așezărilor românești de la est de Bug numără în jur de 18 membri, mai toți salariați ai Institutului Central de Statistică de sub conducerea lui Sabin Manuilă, din care o bună parte aparțineau Oficiului de studii din cadrul aceleiași instituții, al cărui director era însuși Anton Golopenția.

Am fost informați în mare despre ce anume a determinat inițierea acțiunii ce urma să fie îndeplinită de această echipă. Războiul antisovietic începuse în iunie 1941. Trupele române, în înaintarea lor în întinsul spațiu rusesc, întâlneau pînă către Caucaz localități unde se vorbea românește, ceea ce a constituit o mare surpriză atât pentru ofițerii și ostașii noștri, cît și pentru localnici, întrucît era vorba de români — ei își ziceau „moldoveni” — despre care se știa prea puțin sau deloc. Despre „moldovenii” din Transnistria, adică din spațiul dintre Nistru și Bug, se scrisese sporadic, iar aici se instituise sau urma să se instituiască administrație românească. Marile unități militare, prin serviciile lor de informații, au raportat conducerii țării, respectiv mareșalului Antonescu, cele constatate. Mareșalul l-a chemat pe Sabin Manuilă, directorul general al Institutului Central de Statistică de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, căruia i-a cerut să formeze o echipă de oameni calificați care să studieze la fața locului așezările cu populație românească din spațiul de dincolo de Bug, urmînd să i se raporteze situația reală. Sabin Manuilă, de acord cu Anton Golopenția, s-a gîndit de la început chiar la recensămînte sumare, completate cu unele încercări de cercetare sociologică.

Prima problemă care trebuie clarificată astăzi, după mai bine de cincizeci de ani, este aceea a *componenței* acestei echipe : cine anume au fost membrii care au constituit-o ? Semnatarii acestor rînduri și-au răscolit memoria și au stabilit, cu riscul unor erori minime, totalul membrilor echipei. Ei au fost următorii : C. Pavel, Anton Rațiu, Gh. Retegan, N. Economu, Gh. Bucurescu, Ion Apostol, N. Marin Dunăre, Dumitru Corbea, Gh. Popescu, Bucur Schiopu, Corneliu Mănescu, Ion Gancea, Ștefan Popescu, Dan Duțescu, N. Betea, dr. Seidel, T. Al. Stoianovici, participant cu totul ocazional, și Alex. Nistor, însărcinat mai ales cu aprovizionarea echipei și transporturilor. Șeful și sufletul echipei a fost, bineînțeles, Anton Golopenția. Menționez că de fapt cam primii 7—8 au participat la această acțiune pînă către sfârșit sau pînă la sfârșit, în timp ce ceilalți au participat numai în unele perioade, ținînd cont că acțiunea a început la sfârșitul anului 1941 și a ținut pînă în primele luni ale anului 1944.

Aceasta, nu fiindcă n-ar fi fost nevoie de ei, ci din cauza unor împrejurări de ordin personal, la care se adăugau riscurile și dificultățile inerente acțiunii în cauză,

Bine echipați în stil militar, dar fără grade, în posesia unor documente oficiale emise de Președinția Consiliului de Miniștri în limbile română, germană și rusă, înzestrați cu mijloacele auto necesare, după un popas la Odesa, primul eșalon ne-am oprit în satul transnistrian Cantacuzinca de pe malul drept al Bugului, situat în fața orașului Vosnesensk din stînga Bugului, unde am rămas un număr limitat de zile. A fost primul prilej de a lua contact cu românii de peste Bug, și anume cu insula românească din jurul acestui oraș, formată în primul rînd din satele Bulgarea, Racova și Novogrigorovea.

Luînd legătura de la om la om cu acești frați de neam și discutînd cu ei în aceeași limbă, și aici precum și în alte locuri pe parcursul lungului nostru itinerar, prima reacție din partea lor era aceasta: *de unde ați chicat?* Li se părea că am picat din cer, fiindcă ei învățaseră în școli și în mediul strein în care se aflau că ei ca „moldoveni” sînt un neam aparte, fără legătură de sînge și limbă cu românii. Ba, în alte împrejurări în cadrul acțiunii noastre, găsind unele manuale școlare în limbă moldovenească trimise de la Tiraspol, capitala fostei R.S.S. Moldovenești (înființată încă din 1924) la unele școli din sate de peste Bug cu majoritate moldovenească, se putea citi și această enormitate: că „moldovenii” au misiunea istorică să „dezrobească” pe toți moldovenii de sub dominația românilor, prin „români” înțelegîndu-se numai muntenii, cu centrul la București. Și noi, la rîndul nostru, eram mirați că ei vorbesc așa de bine românește, doar cu unele „împeștrițări” slave, legate mai ales de terminologia administrației de stat și de unele neologisme impuse de îmbogățirea cunoașterii umane și tehnice.

O altă expresie din partea acestor oameni, care ne-a rămas în minte, cu privire la limba pe care o vorbeam și unii și alții, limba română, era aceasta: *Tare ni-i deșanț* (de mirare) *că oameni așa mari grăiesc moldovenește!* Pe de o parte, noi le păream lor ca niște oameni importanți și învățați, cu o misiune specială, iar pe de altă parte ei aveau în vedere starea de marginalizare a moldovenilor în care erau ținuți de sovietici, posturile importante din republică fiind ocupate cu precădere de ruși trimiși de la „Centru”, iar limba moldovenească privită cu o anumită desconsiderare.

Un aspect al vieții lor colective care ne-a reținut atenția în mod deosebit era faptul că parte din mai toate satele erau ruină, în cazul unora din alte părți pînă la jumătate sau și mai mult, rămînînd doar temelile caselor sau nici atît. Cînd întrebam ce s-a întîmplat aici, răspunsul era invariabil: *holodouca*, adică *foametea*. Erau urmările colectivizării forțate începută în anul 1929, și anume foametea din anii 1932—33, fenomen pus la cale intenționat de către autoritățile sovietice, cînd o parte din populație a murit de foame, a fost deportată sau și-a luat lumea în cap. În Bulgarea am aflat chiar despre un fapt incredibil: că o mamă, înnebunită de foame, și-a mîncat copilul după ce l-a omorît. Mergînd unii dintre noi (I. Apostol și D. Corbea) în casa cu pricina, cei ce locuiau acum acolo au confirmat monstruoșitatea.

În zilele care ne-au fost la îndemînă în popasul de la Cantacuzinca, din dispoziția lui Antoa Golopenția, un grup format din N. Economu,

N. Marin Dunăre, Gh. Bucurescu și Ion Apostol a cules date și informații, având ca izvor mai ales memoria colectivă și amintirile unor bătrini, cu privire la satele Bulgarca, Racova și Novogrigorovca, în vederea unui studiu monografic sumar, care avea să fie redactat de respectivii ceva mai târziu, cu ocazia unui popas mai îndelungat în localitatea moldovenească Valea Hoțului, din dreapta Bugului, zona Ananiev.

După un popas în orașul Nicolaev, popas care a fost mai mult de așteptare, fiecare din noi folosindu-și timpul după preferințe personale, datorită iernii 1941—42 foarte aspre, ne-am deplasat, așadar, într-un fel de refugiu în marea localitate Valea Hoțului, menționată mai sus. Aici Anton Golopenția ne-a indicat fiecăruia ce avem de făcut pentru culegerea de material în vederea întocmirii unei monografii, ținându-se seama de pregătirea și preferințele membrilor echipei. Ne întruneam cam în fiecare seară, sub conducerea șefului nostru, prezentînd și comentînd rezultatele investigațiilor noastre în viața satului. A fost o pericădă calmă și plăcută, datorită mai ales tactului și farmecului personal al lui Anton Golopenția. Localitatea respectivă făcea parte din guvernământul Transnistriei, zonă administrată de autoritățile române, cu prefecți, pretori, secții de jandarmi etc. avînd ca guvernator pe prof. Alexianu, care se bucura de un real prestigiu. Cu acest prilej ne-am dat seama și de părțile pozitive, dar și de cele negative ale administrației românești. În orice caz, viața aici era aproape normală, în timp ce dincolo de Bug, în teritoriile ocupate și administrate de armata germană, pentru populație viața era mult mai grea, datorită faptului că statul german atît pentru nevoile armatei cît și pentru cele ale populației din propria țară, era constrîns de nevoi să-și rezerve mai ales mari cantități de alimente.

Am rămas la Valea Hoțului pînă în prag de primăvară, cînd am revenit pentru scurt timp la București, după o scurtă oprire la Odesa, unde H. H. Stahl conducea serviciul statistic, iar Traian Herseni și alții efectuau unele studii sociologice de teren. S-a făcut un bilanț al activității de pînă atunci, după ce luaseră contact în mare cu realitățile de dincolo de Bug și eram mai edificați cu privire la misiunea pe care o avem de îndeplinit.

Înainte de a ne înapoia „pe teren” trebuie menționat un fapt nu fără importanță și anume, organizarea de către Anton Golopenția a unei reuniuni la Institutul Social Român (care își avea sediul la un etaj superior al Academiei de Științe Economice), reuniune la care s-au prezentat comunicările referitoare la unele aspecte privind cercetările echipei noastre în spațiul sovietic. Comunicările au avut la bază realitățile de la Valea Hoțului și din zonă, completate de fiecare prin documentări după posibilități. Astfel, Bucur Schiopu s-a ocupat de agricultura socialistă, Ion Oancea de justiția în U.R.S.S., Ion Apostol de învățămînt, N. Economu de foametea din 1932—34 și urmările ei, iar N. Marin Dunăre a abordat o temă mai originală: Hutorul, un fenomen antropogeografic inedit. Hutorile erau mici așezări, un fel de cătune, rezultate din „roirea” unei părți de gospodărie din așezarea-mată. Prof. D. Gusti nu a fost de acord, pe bună dreptate, cu formularea lui N. Marin Dunărea, observînd că „hutorul” nu e ceva „inedit”, astfel de fenomene „antropogeografice” petrecîndu-se și la noi, ea și în alte părți. În general, comunicările au avut caracter obiectiv, științific.

La această reuniune științifică au fost de față și prof. D. Gusti, iar între invitați profesorul de sociologie de la Iași, Alexandru Claudian și marele jurist și avocat Istrate Miclescu.

După pregătirile de rigoare pentru întoarcerea la rostul nostru, am luat cu noi formularele statistice pregătite din vreme și, în plus, anumite articole de strictă necesitate pentru populația respectivă: zahăr, săpun, chibrituri. Pe parcurs se vor mai primi la destinație și unele materiale textile, ba și câteva veșminte și odăjdii pentru rarii preoți slujitori ici-colo.

De la Vosnesense, în grup de doi-trei, ni s-au indicat de Anton Golopenția direcțiile în care să mergem, în așa fel încît să cuprindem localitățile de pe malul sting al Bugului, de la Pervomiask pînă la Nicolaev și Cherson, iar în adînc, spre Nipru, din zona Kirovograd pînă în sud la Kriwoiîog și Melitopol. Acum deja ne împuținaserăm, Bucur Schiopu, I. Oancea, Corneliu Mănescu, Dan Duțescu și alți cîțiva nu mai erau cu noi. Grupului nostru de trei — Economu, Bucurescu și Apostol — i s-au repartizat satele din zona Vosnesense pe care le cunoaștem, parțial, din cercetările anterioare. Asta a durat pînă în toamnă, cînd Economu și Apostol au fost transfetați în marele sat din zona Kirovograd, pe nume Gruzeoie, în moldovenește Goroțcaia. Și aici ne-a frapat același lucru, întîlnit în multe alte părți: o bună parte din sat în ruină, mai precis — din cinci „mahale” două erau pustii, din cauzele știute. Aici am fost găzduiți la doi bătrini foarte ospitalieri, moș Simion Voftornic zis Maidanic și mătușa Ana, care ne-au privit tot timpul ca pe copiii lor. Aici am petrecut și iarna 1942—1943, foarte grea și aceasta. În acest sat, într-o seară foarte geroasă și cu zăpadă multă, cînd n-aveai curajul să ieși din casă, ne-am trezit că bate la ușă Anton Golopenția, plin de zăpadă. Purta un rucsac greu în spate și un balot mare pe umeri. Din artera principală, de unde mașina cu care venise nu mai putuse porni prin troiene pe drumul satului, venise pe jos cu aceste sarcini, cale destul de lungă. Zîmbind, ca de obicei, a intrat în casă, rugîndu-ne ca să ajutăm să împingem mașina pînă în curtea casei. Am petrecut împreună o seară frumoasă, ca și cum ar fi venit de la plimbare. Acesta era marele om, Anton Golopenția.

În timpul iernii ne-am limitat să activăm în sat, făcînd înregistrările de rigoare, împărțind din „darurile” pe care le aveam cu noi și discutînd cu oamenii despre teme care ne interesau. Într-o zi ne-am pomenit la noi cu Dumitru Corbea, care inițial fusese repartizat în alt sector. A rămas la noi poate o săptămînă, de fapt cam fără rost. De obicei nu prea se omora cu treaba. Stînd mai mult pe cuptor, spunea că se indeletnicește și cu poezia în această perioadă, fiindcă avea oarecare talent în versificație. Lui moș Simion, care era un bătrîn ager la minte, nu-i prea plăcea de el, fiindcă vorbea cam „în dodii”. La un moment dat ne-a întrebat foarte serios dacă nu cumva e țigan, fiindcă i se părea că „nu seamănă” cu noi.

Înainte de a se desprimăvăra am început să ne deplasăm în celelalte sate din zonă. Luam de la colhoz un car ușor cu un cal, condus de un colhoznic, încărcam din „darurile” ce le aveam de împărțit și înregistrăm pe formulare familiile de moldoveni. Uneori mergeam amîndoi, alteori separat, ca să putem termina lucrul mai curînd. Nu s-a întîmplat niciodată să avem neplăceri sau necazuri. Oamenii erau pașnici și chiar res-

pectuoși, deși nu de puține ori străbăteau singurătăți care implicau și riscuri, și cu toate că populația îndura destule lipsuri.

Poate că în primăvara anului 1943 s-a întâmplat un fapt care trebuie menționat. A fost vizita profesorului D. Gusti, însoțit printre alții de dr. Ilie Zafur, originar din Transnistria, dar care studiasse medicina la Cluj și se stabilise în țară. Am fost chemați de Anton Golopenția să-l însoțim pe profesor în satele din jurul Vornesenscului. L-am condus în Novogrigorovca și Belousovea. A stat de vorbă cu oamenii, individual sau în grup, și bineînțeles că a rămas impresionat de faptul că și-au păstrat așa de bine limba și tradițiile. Într-o seară, în cadrul unui grup mai mare adunat într-o casă, Profesorul și-a arătat cu mare căldură simpatia și solidaritatea românească față de ei, iar Ilie Zafur, în cuvinte înaripate, a subliniat puterea de rezistență a neamului nostru în condiții istorice vitrege. Ne amintim că anotimpul vizitei nu era tocmai prielnic, iar profesorul Gusti nu se afla într-o prea bună stare a sănătății. Și totuși marea iubire față de neamul său, în special pentru țăranul român de pretutindeni, nu l-a împiedicat să facă acest drum anevoios și poate riscant.

După o revenire în țară pentru oarecare timp, în vara anului 1943, Economu, Bucureșcu și Apostol au fost trimiși într-o altă așezare importantă cu majoritate moldovenească, pe nume Perisadovca, situată pe Ing, afluent al Bugului, nu departe de Nicolaev, unde ne-am îndeplinit misiunea în condiții bune. Aici președintele colhozului era un moldovean harnic și viguros, pe nume Lungul, care a căutat să ne facă șederea cât mai plăcută. Spunea că a fost primit de Stalin ca fruntaș în producție de câteva ori, alături de alți colhoznici. Mai spunea că dictatorul nu ieșea niciodată în mijlocul poporului, dar primea în grup la Moscova pe cei evidențiați în diferite ramuri de activitate.

Către sfârșitul verii anului 1943, poate în luna august, ni s-a incredințat de către șeful nostru o foarte plăcută misiune, aceea de a selecționa din satele cu populație românească de peste Bug un grup de circa 30 de persoane, bărbați și femei, pe care să-i conducem în țară spre a cunoaște capitala, precum și alte zone, de preferință din Ardeal. În București grupul a fost găzduit și bine tratat de către ceea ce se numea atunci Consiliul de Patronaj, instituție cu rosturi de ocrotire socială, de sub conducerea doamnei Maria Antonescu, soția Mareșalului. În București i-am dus la câteva spectacole și am organizat cu ei o întâlnire cu muncitorii de la Uzinele Malaxa. Aici, în cadrul unui program artistic, au vorbit din partea grupului Ion Silistreanu, primar în Novogrigorovca și, poate, învățătorul Colesnic din Novaia Odesa. Întâlnirea a fost plină de căldură și dintr-o parte și din alta.

A urmat o călătorie cu autobuzul la Brașov, unde li s-a rezervat o primire foarte frumoasă de către primăria orașului, precum și o masă festivă, unde oficiile de gazdă au fost îndeplinite de distinse doamne ale Brașovului, îmbrăcate în pitorești costume românești din partea locului. S-au rostit cuvinte calde de bun venit și de înfrățire românească. De aici ne-am deplasat cu grupul în satul Vlădeni din zona Brașovului, unde moldovenii noștri au avut prilejul să viziteze gospodării bine înjghebate, care mai de care mai bine puse la punct și au stat de vorbă cu sătenii despre felul cum trăiesc și cum își organizează și conduc gospodăriile. Era o mare diferență între gospodăriile de aici și modestele gospodării de

colhozuri din țara „socialismului biruitor”. Reveniți la casele lor, membrii grupului au avut ce povesti consătenilor lor. Excursia în țară a grupului a constituit o reușită, mai ales că pe întreg parcursul n-au intervenit nici o neplăcere și nici un inconvenient.

Tot în vara lui 1943 s-a organizat în sala bibliotecii Institutului Central de Statistică de pe strada Brezoianu, o prezentare de ansamblu a rezultatelor obținute de echipa noastră în acțiunea ei privind așezările românești de peste Bug. Trebuie subliniat faptul că a fost invitat și a fost de față chiar mareșalul Ion Antonescu care, cum s-a văzut, dăduse el însuși dispoziție să se inițieze această acțiune. Faptul că a fost de față dovedea că problema îl interesa în mod deosebit. A venit îmbrăcat civil, însoțit de un aghiotant colonel, un bărbat frumos și impunător, invalid de război (din războiul de atunci) lipsindu-i o mână (fără proteză). Mai era însoțit și de un singur agent care se afla în preajma Mareșalului. Atit. Noi, asistența, formată din membrii echipei și alți salariați, dar și de câțiva invitați, eram la mică distanță de „Conducătorul Statului”, cum era numit în mod oficial.

Prezentarea ce a urmat a constatat cam din următoarele puncte: Un cuvânt introductiv, rostit de directorul general, Sabin Manuilă; o expunere documentată a lui Anton Golopenția cu tema „Românii de peste Bug”; înregistrări de folclor realizate la fața locului și înfățișate de marele nostru etnomuzicolog, profesorul Constantin Brăiloiu, cu explicațiile de rigoare; și, în final, o expoziție organizată de N. Economu, cu obiecte din industria casnică a românilor cercetați, mai ales piese de textile de interior ca: *minișterguri* (ștergare, șervete), *păretare* (chilimuri, covoare de perete), *căpăție* (perne) cu frumoase *izvoade* (modele) etc. La urmă Mareșalul a pus unele întrebări și a ascultat cu atenție explicațiile care i s-au dat, după care a plecat parcă mulțumit. Era totuși reținut și îngândurat, mai ales că războiul evolua într-o direcție nedorită de el, poate stăpinit de gândul că bieții români, descoperiți de noi în stepele Rusiei, cine știe ce soartă vor avea.

Spre sfârșitul anului 1943, războiul se desfășura din ce în ce mai mult în defavoarea nemților, dar și a noastră, cu perspective din cele mai sumbre. Cel puțin o bună parte din moldovenii noștri erau cuprinși de o teamă crescândă și explicabilă. Cum s-a văzut, ei înduraseră destule sub regimul sovietic. De aceea au început să ceară să-i ajutăm să plece de sub amenințarea frontului și să-i îndrumăm spre Basarabia. Directorul general, Sabin Manuilă, probabil cu aprobare „de sus”, a încuviințat acțiunea de „repatriere”. Așa s-a făcut că, începând cu finele anului 1943 și primele luni ale anului 1944, s-a organizat imbarcarea în vagoane, cu destinația sudul Basarabiei, numai a familiilor care cereau în mod expres acest lucru, de către Ion Apostol în zona Vosnesense și localitatea mai dinspre sud Novaia Odesa, și de N. Economu în zona dinspre Nicolaev pînă spre Melitopol unde a colaborat cu Anton Rațiu uneori. Oamenii își luau cu ei strictul necesar, chiar vite și cai, restul îl îngropau sau îl ascundeau pe unde puteau și porneau în necunoscut, dar nu fără speranță. Se luaseră măsuri ca la destinație, în satele din sudul Basarabiei, să fie instalați în gospodării cu spațiu disponibil, gospodării rămase goale prin repatrierea germanilor din aceste părți, conform unui acord germano-sovietic.

După primele operații în acțiunea respectivă, frontul apropiindu-se rapid, ne-am retras la Odesa, unde am luat contact cu Anton Golopenția. Dinsul ne-a dat imediat dispoziția să luăm trei autocamioane (conduse de șoferi prizonieri din armata sovietică) și să mai încercăm să transportăm cu ele niște familii de moldoveni dintr-un sat din stînga Bugului (nu ne mai amintim numele), nu departe de Nicolaev. Am ajuns acolo seara, urmînd ca a doua zi să aflăm familiile care doresc să plece și să le îmbarcăm cu ceea ce pot lua cu ei. Din cîte ne veneau în auz, se simțea că frontul nu e departe. Dar peste noapte ne-a bătut violent în fereastră un militar german (luasem contact în ajun cu mica unitate germană de acolo), care ne-a anunțat scurt în germană : Fugiți ! Rușii sînt la cîțiva kilometri ! Am plecat imediat cu autocamioanele goale, șoferii dovedindu-se foarte atașați de noi. Bineînțeles că momentele respective n-au fost deloc ușoare. Și cu asta „repatrierea” s-a încheiat și o dată cu ea întreaga noastră acțiune în spațiul cucerit o bună perioadă din timpul războiului, în căutarea unor comunități românești necunoscute pînă atunci.

Ne rămîneau fișele de recensămînt și toată documentația, foarte bogată, plus puținele articole și studii realizate paralel cu acțiunea în cauză. Dar vai ! Toate acestea s-au pierdut definitiv, afară de puținul tipărit, datorită vremurilor vitrege inaugurate de regimul totalitar comunist, pe care nu l-a durut nici soarta românilor din țară, necum a celor din afară.

Revenind la componența echipei, se impune precizarea că majoritatea membrilor ei era formată din oameni cu concepții de stînga, unii comuniști declarați. De altfel, însuși Anton Golopenția putea fi socotit tot om cu concepții de stînga, dar de o înaltă ținută umană. C. Pavel fusese comunist încă de pe băncile liceului. El, împreună cu N. Betea, Anton Rațiu și, poate, și Gh. Retegan și Ion Duțescu (fost șef de cabinet al lui Pătrășcanu pe cînd era ministrul Justiției) au fost implicați în procesul Pătrășcanu și au fost condamnați, unii din ei la ani grei de închisoare. D. Corbea a fost unul din poeții și scriitorășii „lozincarzi” din „obsedantul deceniu”, dar și după aceea. Bucur Schiopu a fost ministru și ambasador sub regimul comunist, Corneliu Mănescu a fost, de asemenea, cum se știe, mulți ani ministru de externe în guvernul lui Ion Gheorghe Maurer. Ion Oancea, de altfel, un om echilibrat și ponderat, după înalta funcție de decan al facultății de drept, a fost ambasador în Belgia și Olanda. Dr. Seidel a fost la rîndu-i german antinazist, apropiat și ocrotit și el de Anton Golopenția. Oameni „de dreapta” ai echipei erau considerați doar patru : Gh. Bucurescu, N. Economu, Ion Apostol și N. Marin Dunăre, acesta cu unele oscilații, iar aceasta sub un regim așa-zis „fascist” și într-o perioadă de război contra U.R.S.S. și comunismului. Mai trebuie adăugat și faptul că unii din cei „de stînga”, în primul rînd C. Pavel, au luat legătura cu „partizanii” din spatele frontului pe care i-au ajutat pe diferite căi. Noi, cei „de dreapta”, știam acest lucru, fiindcă nu se ferea de noi, dar, din spirit colegial, precum și fiindcă în sinea noastră nu puteam să nu fim de acord cu dreptul înăscut al omului de a-și apăra libertatea, nu i-am dezaprobat sub nici o formă, dar nici nu ne-am asociat la acțiunea lor.

Care a fost explicația acestei situații paradoxale ? Prima a fost marele prestigiu al lui Anton Golopenția și, indirect, al directorului general Sabin Mănușă. A doua, că organele de siguranță ale regimului de atunci, deși

regim autoritar, erau departe de „vigilența” viitoarei Securității comuniste. Anton Golopenția a avut mină liberă în formarea echipei și a „garantat” pentru toți membrii acesteia. El avea cunoștință de atitudinea și crezul politic al fiecăruia, dar, pe de o parte, „închidea ochii” făcându-se că nu știe nimic, iar pe de altă parte, în marea sa noblețe sufletească, credea că face un lucru bun ferind de front prin demobilizare sau „mobilizare pentru lucru” oameni utili sau de valoare pentru ziua de mâine. De altfel, în cadrul Oficiului de studii de sub conducerea lui Anton Golopenția mai figurau în posturi bune și alți oameni „de stînga”, comuniști sau comunitanți, ca Mircea Biji, chiar condamnat în timpul războiului pentru activitate comunistă, viitor director general al Institutului Central de Statistică încă din primii ani ai regimului comunist, apoi profesor universitar și membru corespondent al Academiei Române, Roman Moldovan, viitor ministru în departamente economice, Mihai Levente, viitor ministru al Comerțului Interior și apoi ambasador, poate și alții. Se poate spune că această instituție, cu precădere Oficiul de Studii, a fost o adevărată *pepinieră* de viitori miniștri comuniști, în timp ce în țara întreagă, după cum se știe, partidul comunist număra sub o mie de membri. Astfel că Anton Golopenția, în vremuri grele și cu riscuri personale nu ușoare, i-a adunat și i-a ocrotit cum își ocrotește cloșca puii.

P.S.

Referindu-ne la studiul lui Anton Rațiu, intitulat *Cercetări etno-sociologice în comunitățile românești de dincolo de Bug*, publicat în „Sociologie românească”, nr. 1—2 și 5—6/1991 și nr. 1/1992, a cărui apariție ne-a bucurat mult, venim totuși cu câteva observații și completări și anume :

La Valea Hoțului într-adevăr au fost prezenți Nicolae Marin Dunăre, Ion Oancea, Gh. Retegan și Bucur Schiopu, cum arată Anton Rațiu (I, pag. 78), dar fără Tudor Alex. Stoianovici. Au mai fost însă prezenți și următorii : N. Betea, Corneliu Mănescu, D. Corbea, Gh. Bucurescu, N. Economu și Ion Apostol.

În ceea ce privește monografia localității Valea Hoțului, toți cei prezenți au contribuit la investigații și culegere de material mai ales din mărturiile orale ale localnicilor, fiecare în domeniul stabilit de comun acord cu Anton Golopenția, dar o monografie sumară a localității au întocmit-o, la cererea șefului nostru, grupul de patru format din : N. Economu, N. Marin Dunăre, Gh. Bucurescu și Ion Apostol, aceiași care au întocmit și studiul asupra satelor Bulgarea, Racova și Novogrigorovca din zona Vornesense, tot la cererea lui Anton Golopenția.

Anton Rațiu afirmă (I, pag. 77) că din cei 18 ciți am fost în total la început, după mai puțin de doi ani ar fi rămas *singur*, ceilalți înapoiindu-se rînd pe rînd la București „sub diferite motive”. Or, cel puțin N. Economu și Ion Apostol au fost prezenți în spațiul ce trebuia cercetat, de la început, din decembrie 1941, pînă în februarie—martie 1944 cînd frontul

era lingă Bug, cu unele întreruperi și reveniri la București, legate de planul de lucru.

Din cele scrise de Anton Rațiu, se pare că nu ar avea cunoștință de articolul „*Folclor românesc din regiunea Vosnesense (Ucraina)*” semnat de Anton Golopenția și Ion Apostol, publicat în „*Revista Fundațiilor Regale*” a. IX 1 sept. 1942, nr. 9, p. 665—676. În acest articol, într-o introducere documentară, A. Golopenția vine pentru prima oară cu interesante constatări și considerații cu privire la insula românească din zona Vosnesense, constatări și considerații valabile în mare măsură pentru întreaga zonă cu populație românească de dincolo de Bug.

N. ECONOMU și ION APOSTOL